

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Problematyka prawnicza w życiu i twórczości Fiodora Dostojewskiego i Lwa Tolstoja

Współczesny etap rozwoju nauki charakteryzuje się tendencją do integracji wiedzy z różnych dziedzin naukowych, wzrostem zainteresowania badaniami interdyscyplinarnymi. Idea interdyscyplinarności opiera się na założeniu, zgodnie z którym natura określonego problemu badawczego lokuje się na pograniczu (styku) głównych dyscyplin naukowych i ich szczegółowych „pól problemowych”. Tym samym prowadzi do współzależności i współdziałania poszczególnych dyscyplin naukowych, które podejmują badania na rzecz określonego problemu naukowego. Taka sytuacja ma miejsce m.in. w przypadku badań spod znaku *Law and Literature*, które wyodrębniły się w latach 70 XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Ruch, nazywany w skrócie – L&L, koncentruje się na badaniu związków między prawem a literaturą i cieszy się na Zachodzie dużym zainteresowaniem. Natomiast w Polsce i w Rosji badania te wciąż nie doczekały się należytej uwagi. Niedostateczna ilość badań dotyczących zagadnień „problematyki prawniczej” w literaturze rosyjskiej, na tle wielokrotnie badanego i analizowanego aspektu prawniczego w literaturze zachodniej, rodzi w pełni wytłumaczalne pragnienie zajęcia się tym mało zbadanym problemem naukowym.

Celem rozprawy doktorskiej była analiza aspektów związanych z prawem pojawiających się w wybranych utworach literatury rosyjskiej. Wybrane dzieła literackie oraz publicystyka były rozpatrywane jako swojego rodzaju źródła historyczne, zawierające informacje o ideach i instytucjach prawnych. Nasza uwaga skierowana została również na problemy związane z bezpośrednim współdziałaniem prawa i literatury, mowa o sytuacji, w której literatura staje się obiektem oddziaływania prawa. Ponadto naszą uwagę skupił wpływ prawa na sposoby funkcjonowania literatury. Wyjaśnione zostały teoretyczne zagadnienia dotyczące obu dziedzin, a także ich współdziałania. Do grupy badanych tekstów należą zarówno utwory literackie całkowicie poświęcone aspektom prawnym jak i te, w których problemy związane z prawem pojawiają się pośrednio, nie będąc centralnym elementem narracji. W danym przypadku literatura jest kluczem do zrozumienia prawa, a prawo, biorąc pod uwagę m.in. sytuację społeczną, jednym z kluczy do zrozumienia literatury.

Badanie poświęcone zostało przede wszystkim dwóm pisarzom, uważanych za czołowych przedstawicieli prozy realistycznej: surowemu myślicielowi, wyróżniającemu się nieustanną prawną-literacką refleksją; człowiekowi, który po procesie „Pietraszewców” został skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie i w swojej twórczości ciągle wykorzystuje motywy kryminalne – F. Dostojewskiemu oraz obrońcy biednych, który na przestrzeni całego życia miał styczność z sądem i jego funkcjonariuszami, studiował literaturę prawniczą, zapoznawał się z najnowszymi teoriami prawa; zarówno w twórczości artystycznej jak i moralno-filozoficznej, niejednokrotnie poruszał zagadnienia wchodzące w krąg nauk prawnych – L. Tolstojowi. Tych dwu „wielkich” pisarzy łączy myśl przewodnia zawarta w sile miłości do człowieka.

Zasadnicza część rozprawy została poprzedzona zarysem historycznym, w którym staraliśmy się pokazać, że literatura rosyjska jest prawdziwą skarbnicą niesformalizowanej wiedzy naukowej. Niesie w sobie

nie tylko przekaz moralny lecz także pozwala lepiej poznać i zrozumieć świat. Obejmuje szeroki wachlarz zjawisk społeczno-kulturowych, wśród których problem prawa, na przestrzeni wieków, zajmował jedno z centralnych miejsc. Rosyjscy pisarze odegrali znaczącą rolę w kształtowaniu świadomości społeczeństwa oraz jego postrzegania prawa. W swojej twórczości zarówno artystycznej jak i publicystycznej poruszali złożone zagadnienia prawne, a także komentowali głośne sprawy sądowe epoki.

Specyfika przedmiotu badań, jaki stanowi problematyka prawnicza w literaturze rosyjskiej, wymagała podejścia interdyscyplinarnego i doboru odpowiedniej metodologii. Zakreślony problem badawczy był rozpatrywany z perspektywy hermeneutyki, metody interpretacji tekstów stosowanej zarówno w obrębie badań filologicznych jak i prawniczych. Z filozofii hermeneutyki została wykorzystana koncepcja koła hermeneutycznego, co oznacza, że utwory były analizowane przez pryzmat biografii autora, ważniejszych faktów dotyczących życia pisarza oraz epoki, w której tworzył. Badanie wymagało także odwołania się do metody biograficznej oraz porównawczej. Aby w pełni zrekonstruować obrazy prawa pojawiające się w dziełach pisarzy rosyjskich konieczna była również analiza prac prawniczych, m.in. teorii prawa, historii prawa, szczegółowych nauk prawnych, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. „pomocniczych nauk prawnych” przede wszystkim: kryminologii i socjologii prawa. Wypowiedzi autorów odnosiliśmy do kontekstu społecznego i kulturowego danego okresu historycznego, by zrozumieć sposób ujęcia przez nich interesujących nas problemów.

W niniejszej rozprawie uwaga została skupiona na XIX wieku, gdyż jest to okres, w którym związek literatury i prawa stał się szczególnie bliski, lecz tworząc zarys historyczny i cofając się do fundamentów wielkiej literatury rosyjskiej, próbowaliśmy udowodnić, że problemy natury prawnej przedstawiane w dziełach literackich mają wymiar ponadczasowy. Przywołana beletrystyka jak i publicystyka dwu wielkich pisarzy rosyjskich, genialnych artystów i myślicieli, stanowi interesujący obraz minionej kultury i ważne źródło informacji o ówczesnie obowiązującym prawie, w tym praktyce jego stosowania. Źródło tym bardziej cenne, gdyż pisarze podczas przygotowywania swoich tekstów niejednorodnie czerpali wiedzę od ekspertów – praktyków prawa.

W rozprawie przychyłamy się ku tezie badaczy zza oceanu, czy też z Europy Zachodniej i Północnej, którzy poświęcając wiele uwagi kwestiom związanym z interakcją między prawem i literaturą, udowodnili, że dany obszar badań interdyscyplinarnych, nie tylko nie wzbudza wątpliwości co do zasadności jego funkcjonowania, ale także w znacznym stopniu wzbogaca zarówno nauki prawne jak i filologię. Odwołanie się do nauki prawa umożliwiło nam lepsze zrozumienie badanej problematyki. Staraliśmy się pokazać, że „kilka” stron Dostojewskiego czy Tołstoja, autorów wyrażających w swoich nieśmiertelnych dziełach wszystkie strony współczesnej im rzeczywistości, tworzących przy tym galerię realistycznych obrazów, może dać nam większą wiedzę, bardziej zrozumiałą i przejrzystą przekaz na temat zawłości m.in. postępowań sądowych, karania niż najbardziej obszerna z prawniczych ksiąg.

Katarzyna Kordas-Stręginiou

Wrocław, 18.03.2018